

KLANICZAY GÁBOR

A királyi bölcsesség ellentmondásos mintaképe – Salamon*

Egy kora középkori ideál tartós népszerűsége

A középkori monarchiák számára már a kezdetektől fogva fontosak voltak a királyság Bibliából vett modelljei. Meroving kori előzmények nyomán¹ a Karoling korszakban „uralkodóükrök” és a prominens egyházi szerzők (mint Orléans-i Jónás vagy Reims-i Hincmar) más művei is² támaszkodtak ezekre a példákra, így próbálták keresztény moralitással ötvözni a királyi hatalomfelfogást. Smaragdus apát a következőket írta *Via regia* című művében (819–830 k.): „Mindig tanácsok alapján cselekedj, ahogy erre Salamon szavaival figyelmeztet a Szentírás.”³

* E tanulmány a 2004-ben a bukaresti New Europe College-ben Ivan Biliarski által rendezett konferenciára készített előadásom magyar nyelvű változata. A konferencia résztvevőinek kommentárjain kívül sokat segítettek Samantha Kelly, Láng Benedek, Molnár Péter és Johannes Niehoff-Panagiotidis tanácsai, melyeket ezúton szeretnék megköszönni.

¹ Reydellet, Marc: *La royauté dans la littérature latine de Sidoine Apollinaire à Isidore de Seville*. École française de Rome, Rome, 1981. 328., 338., 410., 534–545.; Hen, Yitzhak: *The uses of the Bible and the perception of kingship in Merovingian Gaul*. *Early Medieval Europe*, 7. (1998) 277–290.; általánosságban lásd Ewig, Eugen: *Zum christlichen Königsgedanken im Frühmittelalter*. In: Mayer, Theodor et al.: *Das Königtum: Seine geistigen und rechtlichen Grundlagen*. Vorträge und Forschungen 3. Sigmaringen, 1956. 7–73.; Schramm, Percy Ernst: *Das alte und das neue Testament in der Staatssymbolik des Mittelalters*. In: *La Bibbia nell’alto medioevo*. Settimane di studi X, Centro italiano di studi sull’alto medioevo. Spoleto, 1963. 229–255.

² Jonas Aurelianensis: *De institutione regia*. In: Migne, Jacques-Paul: *Patrologiae Cursus Completus, Series Latina* (a továbbiakban: PL) 106. köt. coll. 279–306.; Reviron, J.: *Jonas d’Orléans et son „De institutione regia”*. *Études et texte critique*. Paris, 1930.; Dubreucq, Alain (éd.): *Le métier de roi*. Paris, 1995.; Hincmarus Rhemensis: *De regis persona et regio ministerio*, PL 125. köt. coll. 833–256.; uő.: *De ordine palatii*, ed. Gross, T.–Schieffer, R. MGH Fontes III Hannover, 1980.; Berges, Wilhelm: *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters*. Schriften des Reichsinstituts für ältere deutsche Geschichtskunde. Monumenta Germaniae Historica. Leipzig, 1938., 2. kiad. Stuttgart, 1952.; Anton, H. H.: *Fürstenspiegel und Herrscherethos in der Karolingerzeit*. *Bonner Historische Forschungen* 32, Bonn, 1968.; Nelson, Janet L.: *Kingship and Empire in the Carolingian World*. In: McKitterick, Rosamond (ed.): *Carolingian Culture: Emulation and Innovation*. Cambridge, 1994. 52–87.; Meens, Rob: *Politics, mirrors of princes and the Bible: sins, kings and the well-being of the realm*. *Early Medieval Europe*, 7. (1998), 345–357.

³ „ut haec omnia cum consilio agas, Scriptura te divina per Salomonem admonet”, Smaragdus Abbas S. Michaelis: *Via regia*. PL 102. köt., coll. 931–970., i.h. col. 959., vö. Prov. 13,16; vö. Anton: *Fürstenspiegel*, 132–189.

Kezdetben leginkább Dávid alakja szerepel a királyok fő mintaképeként.⁴ A későbbiekben viszont egyre gyakrabban kapcsolódik hozzá Salamon, aki a békesség⁵ és a bölcsesség erényeivel egészíti ki Dávid diadalmas és győzedelmes alakját. A kora középkor egyházi emberei itt késő antik mintát követtek (már Szent Ambrus a *novus David* kitüntető címével ajándékozta meg Nagy Theodosiust), s az „új Dávid” elnevezést megkapta Kis Pipin, Nagy Károly, Jámbor Lajos és Nagy Alfréd,⁶ sőt Bizáncban is több császár (mint például a II. Leó pápa által magasztalt IV. Konstantin).⁷ Ugyanebben az időszakban Kopasz Károly viszont inkább Salamon mintáját próbálta követni,⁸ és ugyanezt tette a már említett Nagy Alfréd, akit életírója, Asser kedvvel hasonlított Salamonhoz.⁹

Bizáncban a Salamonra tett legérdekesebb utalásokat a *Templum novis Salomonisként* elképzelt és a salomoni templom Bibliából kiolvasható arányait gondosan követni próbáló Hagia Sophia építésével kapcsolatban olvashatjuk.¹⁰ A megépítésének történetét leíró koraközépkori művek egyike, a *Diegesis* a következő szavakat adja Justinianus szájába: „Dicsőség Istennek, aki méltónak tekintett engem erre a feladatra! Ó, Salamon! Túltettem rajtad!”¹¹

Bizáncban később VI. (Bölcs) Leó császárt (886–912) ünnepelték „új Salamonként”, és ezt összefüggésbe hozták azzal, hogy Leó apja, a Makedón dinasztia megalapítója, I. Baszileiosz (867–886) „új Dávidként” lépett fel.¹²

A Bibliából származó példákhoz hozzákapcsolódott a királyi bölcsesség önmagáért való dicsérete. Alcuin azt írja Nagy Károlynak egy híres levelében: „Boldog az a nép, amelyen bölcs és kegyes fejedelem uralkodik, miként Platónnál olvassuk, hogy a királyságok akkor szerencsések, ha filozófusok – vagyis a bölcsesség barátai – uralkodnak, illetve ha a kirá-

⁴ Steger, Hugo: *David rex et Propheta. König David als Vorbildlicher Verkörperung des Herrschers und Dichters im Mittelalter, nach Bildarstellungen des achten bis zwölften Jahrhunderts*. Nürnberg, 1961; Mettauer, Adrian: *David sanctissimus rex. Ein frühmittelalterliches Herrscherideal im Strittpunkt klerikaler und laikaler Interessen*. Encomia-Deutsch. Sonderheft der Deutschen Section der ICLS. Tübingen, 2002. 25–38.

⁵ A mainzi ordo szövege: „*Da ei tuo inspiramine cum mansuetudine ita regere populum, sicut Salomonem fecit regnum obtinere pacificum*” vö. Schramm, Percy Ernst: *Die Krönung in Deutschland bis zum Beginn des Salischen Hauses (1028)*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte (Kanonistische Abteilung), 24. (1935) 184–332, i. h. 313.

⁶ Steger: *David rex*, 128–130. Pipint „új Dávid és Mózes” névvel illeti II. István pápa: Kantorowicz, Ernst H.: *Laudes Regiae. A Study in Liturgical Acclamation and Medieval Ruler Worship*. University of California Publications in History, vol. 33. Berkeley/Los Angeles, 1946. 55.

⁷ Kantorowicz, Ernst H.: *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology*. Princeton, 1957. 81.

⁸ Nelson, Janet L.: *Charles the Bald*. London, 1992. 15., 83.; Kelly, Samantha: *The New Solomon. Robert of Naples (1309–1343) and Fourteenth-century Kingship*. Leiden–Boston, 2003. 260.

⁹ Abels, Richard: *Alfred the Great: War, Kingship and Culture in Anglo-Saxon England*. London, 1998. 46–47., 239., 246–257.; vö. Kelly: *The New Solomon*, 260.

¹⁰ Osterrieder, Macus: *Das Land der heiligen Sophia: Das Auftauchen des Sophia-Motifs in der Kultur der Ostslaven*. Wiener Slavistischer Almanach, 50. (2002), 5–62.; i. h. 8.

¹¹ Dagron, Gilbert: *Constantinople imaginaire. Etudes sur le recueil des Patria*. Paris, 1984. 208.

¹² Tougher, Shaun: *The wisdom of Leo VI*. In: Magdalino, Paul (ed.): *New Constantines: The Rhythm of Imperial Renewal in Byzantium, 4th–13th Centuries*. Ashgate, Variorum. Aldershot, 1994. 171–179.

lyok a filozófiát tanulmányozzák.”¹³ Ugyanezt az elképzelést visszhangozta Alcuin egyik neves tanítványa, Hrabanus Maurus is.¹⁴

Hogy ezeknek a bibliai király-példaképeknek (Józsue bátorságának, Dávid alázatának, Salamon bölcsességének) egyféle szertartásos, kényszerítő ereje legyen, bekerültek a 10. századi koronázási szertartásrendek, az ordók szövegébe; Dávid és Salamon képét ott láthatjuk a német-római császári koronán is.¹⁵ A Szász dinasztia e téren vallott elképzelései tükröződnek Hrotswitha von Gandersheim műveiben is, aki I. Ottót „új Dávidként” dicsőítette, és fiáról, II. Ottóról, mint „a mi Salamonunkról” beszélt.¹⁶ A királyok Dávidhoz hasonlítását örökölték a Capetingek is: Helgaud de Fleury Jámbor Róbertről készített életírásában gyakran hasonlítja uralkodóját „Dávidhoz, a szent királyhoz és prófétához”, és hangsúlyozza, hogy „nagyon tanult és tudós király volt: szíve tele bölcsességgel, Istentől kapott tudománnyal”.¹⁷

A keresztény uralkodók „nevelésének” első – a Karoling korban és az évezredforduló táján megfigyelhető – egyházi törekvései után a *sapientia* mint a királyok kívánatos erénye újra előtérbe került a középkori értelmiség 12. századi kialakulásával.¹⁸ Az ő nézeteiket a leghívebben Salisbury-i János *Policraticus* című értekezésében (1159) olvasható *bon mot* fejezi ki: „A műveletlen király olyan, mint a koronás szamar” (*rex illiteratus est sicut asinus coronatus*).¹⁹ Az újabb történeti kutatások felfigyeltek arra, hogy a késő középkorban „új Salamonok” egész seregével találkozhatunk. A közelmúltban megélenkült az érdeklődés a középkori politikai teológia s annak biblikus mintái iránt. Ezt tükrözik Philippe Buc²⁰ és Jacques Krynen²¹ kutatásai. Ehhez szolgáltatnak részletes anyagot azok a tanul-

¹³ „*Felix populus, qui sapiente et pio regitur principe; sicut in illo Platónico legitur proverbio dicente felicia esse regna, si philosophi, id est amatores sapientiae, regnarent, vel reges philosophiae studerent.*” Alcuin: *Epistolae*. Ed. Dümmler, Ernst, MGH *Epistolae* IV, Karolini Aevi II, No. 229., 373.; vö. Wallach, Luitpold: *Alcuin and Charlemagne: Studies in Carolingian History and Literature*. Ithaca–New York, 1959.

¹⁴ „*Si ergo delectamini sedibus et stemmatibus, reges populi, diligite sapientiam, ut in perpetuum regnetis. Necessario admonet reges terrae diligere sapientiam, quia sine sapientia impossibile est rite quemquam regnare posse. Unde est istud Platonicum: Tunc bene regitur respublica quando regnant philosophi, et philosophantur imperatores. Sine sapientia enim regnum tenere velle, magis est tyrannicae truculentiae quam regalis temperantiae.*” Hrabanus Maurus: *Commentariorum in librum Sapientiae libri tres*. II, 1, PL 109. köt. col. 695.

¹⁵ Staats, Reinhart: *Die Reichskrone: Geschichte und Bedeutung eines europäischen Symbols*. Göttingen, 1991. 57–60.

¹⁶ Hrotsvit: *Gesta Ottonis. Prologus*. In *Opera omnia*. Hrsg. von Walter Berschin, München, 2001. 275.

¹⁷ Helgaud de Fleury: *Vie de Robert le Pieux*. Eds. Robert-Henri Bautier–G. Labory. Paris, 1965. 58–60., 61. (innen a hosszabb idézet), 94–96., 138.

¹⁸ Le Goff, Jacques: *Az értelmiség a középkorban*. Budapest, 2000.

¹⁹ John of Salisbury: *Policraticus*. Ed. K. S. B. Keats-Rohan. Turnhout, 1993. 251.; magyarul: John of Salisbury: *Policraticus. Az udvaroncok hiábavalóságairól és a filozófusok nyomdokairól*. Budapest, 1999. 74.; cf. Dickinson, John: *The medieval conception of Kingship in the Policraticus of John of Salisbury*. *Speculum*, 7. (1926) 308–337.; Wilks, Michael (ed.): *The World of John of Salisbury*. Oxford, 1994.

²⁰ Buc, Philippe: *Pouvoir royal et commentaires de la Bible (1150–1350)*. *Annales E.S.C.*, 44. (1984) 691–713; uő.: *David's Adultery with Bathsheba and the Healing of the Capetian Kings*. *Viator*, 23. (1993) 101–120; uő.: *L'ambiguïté du Livre: prince, pouvoir, et peuple dans les commentaires de la Bible au moyen âge*. Paris, 1994.

²¹ Krynen, Jacques: *L'Empire du roi. Idées et croyances politiques en France. XIIIe–XVIe siècle*. Paris, 1993.

mányok is, amelyek a bibliai modellek hatását egy-egy uralkodó esetében vizsgálják, mint Jacques Le Goff életrajza IX. (Szent) Lajos francia királyról,²² vagy Samantha Kelly nemrég megjelent könyve Bölcs Róbert nápolyi királyról.²³ További tanulmányok születtek II. Frigyes császárról,²⁴ X. (Bölcs) Alfonz kasztíliai királyról,²⁵ V. Károly francia királyról,²⁶ IV. Károly német-római császárról,²⁷ II. Richárd angol királyról²⁸. Mindennek alapján új lehetőség kínálkozik arra, hogy szintetikus áttekintést adjunk a „bölc uralkodó” salamoni modelljének késő-középkori sikeréről.

Szemléltetésként két példát mutatok be röviden, Szent Lajosét és Bölcs Róbertét. IX. Lajos király udvara, illetve e kor párizsi értelmiségi miliője, amint azt L. K. Born, Wilhelm Berges, Jacques Le Goff és Jacques Krynen – más-más hangsúlyokkal – kimutatta, figyelemreméltó kikristályosodási pontja lett a „királytükrök” műfajának.²⁹ A legjelentősebb e körben a domonkos Vincent de Beauvais, a királyi gyermekek nevelője volt.³⁰ A párizsi ferences magiszter, Guibert de Tournai 1259-ben IX. Lajos király számára készítette el az *Eruditio regum et principum* című művét.³¹ Bár nem volt közvetlen kapcsolatban a királyi udvarral, megemlítendő a domonkos Guillaume Peyraut *De eruditione principum* című, 1265-ben írt műve, melyet sokáig tévesen Aquinói Szent Tamásnak tulajdonítottak.³² A *Doctor Angelicus* is írt e tárgyban egy értekezést 1271 és 1273 között *De regno ad regem Cypri* címmel, mely már egy újféle politikai teológia jegyében született, és amely Arisztotelész nem sokkal korábban latinra fordított *Politikájára* támaszkodott.³³ A *Politikát* kommentálva Aquinói Szent Tamás leszögezi, hogy „a fejedelem legsajátosabb erénye az okos-

²² Le Goff, Jacques: *Saint Louis*. Paris, 1996, 392–396.

²³ Kelly: *The New Solomon*, id. mű.

²⁴ Abulafia, David: *Frederick II: A Medieval Emperor*. London, 1992.

²⁵ Márquez-Villanueva, Francisco–Vega, Carlos Alberto (eds.): *Alfonso X of Castile. The Learned King (1221–1284)*. An international Symposium at Harvard University 17 November 1984. Harvard Studies in Romance Languages, 43.

²⁶ Kelly: *The New Solomon*, 290–294.

²⁷ Rosario, Iva: *Art and Propaganda: Charles IV of Bohemia, 1346–1378*. London, 2001.

²⁸ Goodman, Anthony–Gillespie, James L. (eds.): *Richard II: The Art of Kingship*. Oxford, 1999.

²⁹ Born, L. K.: *The Perfect Prince: A Study in 13th and 14th Century Ideals*. *Speculum*, 3. (1928), 470–504.; Berges: *Die Fürstenspiegel*, 50–51.; Le Goff: *Saint Louis*, 402–431.; Krynen: *L'Empire du roi*, 167–179., 225–227.

³⁰ de Beauvais, Vincent: *De eruditione filiorum nobilium*. Ed. Arpad Steiner. Cambridge, Mass., 1938.; Idem: *De morali principis institutione*. Ed. Robert J. Schneider. Turnhout, 1995.; Gabriel, Astrik: *The Educational Ideas of Vincent of Beauvais*. University of Notre Dame, 1962.

³¹ *Le Traité „Eruditio regum et principum” de Guibert de Tournai*. Ed. A. de Poorter, Les Philosophes belges, vol. IX, Louvain, 1914.

³² Dondaine, Antoine: *Guillaume Peyraut, vie et oeuvres*. *Archivum Fratrum Praedicatorum*, 18. (1948) 230.; Krynen: *L'Empire du roi*, 175–178.

³³ Thomae Aquinatis: *De regno ad regem Cypri*. Ed. H.-F. Dondaine, ed. Leonina, XLII. Romae, 1979. 449–471.; Thomas Aquinas, Saint: *On Kingship, to the King of Cyprus*. Eds. Gerald B. Phelan–Ignatius Theodore Eschmann. Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto, 1982. E kérdéssel Magyarországon Molnár Péter foglalkozott *Politikatudomány a középkorban az arisztotelészi Politika újrafelfedezése előtt* című, 1997-ben megvédett kandidátusi értekezésében. Vö. uő.: *La légitimité de la résistance. Deux solutions chez saint Thomas d'Aquin*. *Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie*, 46. (1999) 115–137. i. h. 129–130.; uő.: *Saint Thomas d'Aquin et les traditions de la pensée politique*. *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age*, 69. (2002) 67–113., i. h. 78–82., 87–89.

ság” („*Nam proprie virtus principis est prudentia*”).³⁴ Szent Lajos maga is hozzájárult e műfajhoz fiának és lányának szóló „intelmeivel”,³⁵ és a sor még tovább folytatható olyan szerényebb ambíciójú művekkel, mint például a ferences Robert de Blois fejedelmek és nemesasszonyok számára írt tanító értekezése.³⁶ Fölösleges ismétetni, hogy a bibliai királyok, mint Dávid, Salamon, Ezékiás, Józsiás gyakran felbukkantak ebben a királytűkör-együttesben, mint a kortárs uralkodók példaképei.³⁷

Dávid és Salamon megjelent a kor képzőművészetében is. A Sainte-Chapelle-ben egy egész négyosztatú üvegablak mutatta be őket.³⁸ Salamon jelentőségét Szent Lajos önmagáról – illetve környezetének órála – alkotott képében jól szemléltetik a nagy valószínűséggel az ő számára készített, ma a *Bibliothèque de l’Arsenal*ban őrzött díszes Ótestamentum-miniaturák. Itt feltűnően hangsúlyos módon, három képpel ábrázolják Salamon királyt: az egyik miniaturán maga a szárnyas Bölcsesség (*Sophia*) instruálja őt, miközben könyvvel a kezében ül a trónusán, és egy mellette ülő ifjú tanítvány várja utasításait.³⁹ Amellett is felhozhatók elgondolkoztató érvek, hogy a Sainte-Chapelle felső kápolnájának tervei olyan elképzelés jegyében készültek volna, hogy az Salamon trónjára emlékeztessen.⁴⁰ Salamon trónjának „népszerűségéről” tanúskodik, hogy Szűz Máriát e trónuson ülve ábrázolja a 13. századi francia miniaturafestészet egyik kiemelkedő alkotása, a *Verger de Soulas* is.⁴¹ Az „Igaz Hit” bölcsességét megtestesítő Salamon s az elébe járuló Sába királynő mint a három király imáadásának tipológiai párhuzama központi helyre került az amiens-i katedrális híres, ugyanezekben az évtizedekben készülő Szűz Mária portálján is.⁴²

IX. Lajos tuniszi halála (1270) után a kialakulófélben lévő szentkultusz s a formálódó hagiográfia ugyancsak központi jelentőséget tulajdonít Salamon és Lajos hasonlóságának. Az első legenda szerzője, a király domonkos gyóntatója, Geoffroi de Beaulieu 1272–1273 táján azt hangsúlyozza, hogy Lajos azért volt képes békét és virágzást hozni országának, mert Isten kegyeltjeként, nagy bölcsességgel és körültekintő ügyességgel uralkodott, hasonlóan Salamonhoz: „Salamonról pedig azt mondják, hogy erényei hatalmasabbak voltak még a

³⁴ Demongeot, Marcel: *Le Meilleur régime politique selon saint Thomas*. Paris, 1928. 47–48.; Krynen: *L’Empire du roi*, 218.

³⁵ Delaborde, H.-François (ed.): *Enseignements de Saint Louis à son fils*. In: Bibliothèque de l’École des Chartes, 1912. 254–262.; O’Connell, David: *The Teachings of Saint Louis. A Critical Text*. Chapel Hill, 1972.

³⁶ Fox, John Howard: *Robert de Blois. Son oeuvre didactique et narrative. Étude linguistique et littéraire suivie d’une édition critique avec commentaire et glossaire de l’Enseignement des princes et du Chastoiement des dames*. Paris, 1950.

³⁷ Le Goff: *Saint Louis*, 392–401.

³⁸ Jordan, Alyce: *Visualizing Kingship in the Windows of the Sainte-Chapelle*. Turnhout, 2002.

³⁹ Paris, Bibliothèque de l’Arsenal, Ms. 5211, f. 307r.; Weiss, Daniel, H.: *The Three Solomon Portraits in the Arsenal Old Testament and the Construction of Meaning in Crusader Painting*. *Arte Medievale*, 6. no. 2. (1992) 15–36.

⁴⁰ Weiss, Daniel H.: *Architectural Symbolism and the Decoration of the Ste.-Chapelle*. *Art Bulletin*, 77. (1995) 308–320; cf. idem: *Art and Crusade in the Age of Saint Louis*. Cambridge, 1998.

⁴¹ Paris, Bibl. Nat. Fr.9220, fol. 2r.; Wormald, Francis: *The Throne of Solomon and St. Edward’s Chair*. In: *Essays in Honour of Erwin Panofsky*. De Artibus opuscula, XL. New York, 1961. 532–539.

⁴² Richard, Marcia R.: *The Iconography of the Virgin Portal at Amiens*. *Gesta*, 22. (1983) 147–157.

hírnevénél is, mert azok, akik hírt adtak bölcsességéről és erényeiről, még a felét sem bírták elmondani.”⁴³

A Salamon-párhuzam a királyi igazságosság és bölcsesség szimbóluma lett a Szent Lajos körül 1297-es szentté avatása után kialakuló liturgikus kultuszban. Ennek konkrét egyházpolitikai okai is voltak: amikor VIII. Bonifác pápa a Királyok I. könyvének 10, 23. paszuszát választotta a kanonizáció alkalmára készített prédikáció témájául („És feljebb magasztaltaték Salamon király gazdagsággal és bölcsességgel a földön való minden királyoknál.”), egy másikhoz pedig azt a címet, hogy „*Rex pacificus magnificatus est*”, Szent Lajos erényeinek a dicsérete egyúttal Szép Fülöpnek célzott szemrehányást is jelentett, amiért ő nem eléggé jeleskedik ugyanezekben az erényekben.⁴⁴

Egy sor későbbi prédikátor (Bertrand de Tours, Jean d’Aragon, Jacques de Lausanne) a Salamon-hasonlatot az őszinte csodálat mértékegységeként használja, felidézve, ahogy Krisztus a Hegyi beszédben utalt rá a mezők liliomairól beszélve: „De mondom néktek, hogy Salamon minden dicsőségében sem öltözködött úgy, mint ezek közül egy.” (Máté, 6, 29)⁴⁵

Aquinói Szent Tamás, Hugo de Sancto Caro és Aegidius Romanus nyomdokain a skolasztikus teológusok azt hangoztatták, hogy a királyok kiművelt fők, filozófusok legyenek, hasonlóak Salamonhoz.⁴⁶ Anjou Róbert nápolyi király, Szent Lajos öccsének, I. Anjou Károlynak az unokája volt az a király, aki talán a legközelebb került ehhez az ideálhoz. Az 1340 körül készített „Malines-i Biblia” egyik oldala a következő felirattal ábrázolja őt: *Rex Robertus rex expertus in omni scientia*,⁴⁷ és a nápolyi Santa Chiarában felállított, Giovanni és Pacio Bertini által készített nagyszabású síremlékén a *Septem Artes Liberales* veszi körül az alakját.⁴⁸ Udvari környezetében „új Salamonként” ünnepli. Bartolomeo da Capua, aki *protanotariusként* és *logothetaként* központi szerepet töltött be a propagandisztikus megnyilatkozásokban, kijelenti, hogy Róbert „bölcsességével érdemelte ki” (*ratione sapientiae*) ezt az elnevezést.⁴⁹ Ugyanezt a képet terjesztették róla a koldulórendi prédikátorok.

⁴³ „*Imo sicut de Rege Salomone dicitur, vincebat famam virtutibus suis, ita quod vix medietas sapientiae ejus atque virtutum a referentibus enarretur.*” Geoffroi de Beaulieu, *Vita et sancta conversatio piae memoriae Ludovici quondam regis Francorum*. In: *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, vol. XX. 25.; vö. Weiss: *The Three Solomon Portraits*, 27–30.

⁴⁴ Folz, Robert: *La sainteté de Louis IX d’après les textes liturgiques de sa fête*. *Revue d’histoire de l’Église de France*, 57. (1971) 30–45; Le Goff: *Saint Louis*, 395–396. Szent Lajos liturgikus kultuszát részletesen elemzi Gaposchkin, Cecilia: *The Making of Saint Louis: Kingship, Sanctity and Crusade in the Later Middle Ages*. Cornell University Press. (különösen Ch. 2.) Vö. uő.: *Boniface VIII, Philip the Fair, and the Sanctity of Louis IX*. *Journal of Medieval History*, 29. (2003) 1–26.

⁴⁵ E sermókat elemzi Gaposchkin: *The Making of Saint Louis*, Ch. 9.; a Salamon-hasonlat további liturgikus felhasználására vö. uő.: *Ludovicus Decus Regnantium. The Liturgical Office for Saint Louis and the Ideological Program of Philip the Fair*. *Majestas*, 10. (2002) 27–90, különösen 58–66.

⁴⁶ Erről áttekintést ad Buc: *Pouvoir royal*, 702–708; uő.: *L’ambiguïté du Livre*, 174, 226.

⁴⁷ Kelly: *The New Solomon*, 32., Plate 14.

⁴⁸ Panofsky, Erwin: *Tomb Sculpture: Its Changing Aspects from Ancient Egypt to Bernini*. Ed. by Horst Wodemar Janson. London, 1964. 398. kép.

⁴⁹ Boyer, Jean-Paul: *Parler du roi et pour le roi: Deux ‘sermons’ de Barthélemy de Capoue, logothète du royaume de Sicile*. *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, 79. (1995) 193–248., i. h. 242.; vö. Nitschke, August: *Die Reden des Logothetes Bartholomaeus de Capua*. *Quellen und Forschungen*, 35. (1955) 226–274.; Boyer, Jean-Paul: *Prédication et État napolitain dans la première moitié du XIVe siècle*. In: *L’État Angevin. Pouvoir, culture et société entre XIIIe et*

A ferences François de Meyronnes egyik prédikációjából ugyanakkor az is kiderül, hogy akadhettek, akik szkeptikusan vélekedtek a „királyi bölcsességgel” kapcsolatosan. A prédikáció szembeszáll azokkal az „ostoba világi emberekkel”, akik azt állítják, hogy a tanultság inkább árt a fejedelemnek, mintsem hogy használna, mert „minél inkább spekulatív dolgokra fordítja figyelmét, annál kevésbé tud a gyakorlati dolgokra odafigyelni, tehát annál kevésbé képes kormányozni”. François de Meyronnes ezzel szemben kijelenti: „Isten úgy rendelte, hogy az legyen a király, aki a legbölcsebb”.⁵⁰

Róbert intellektuális teljesítménye valóban figyelemreméltó. 1332-ben hosszú értekezést ír a „boldogító színelátásról” (*visio beatifica*), vitába szállva XXII. János pápa e téren vallott nézeteivel.⁵¹ Irodalmi munkássága több mint 160 sermót tartalmaz⁵² – amivel kiérdemelte a *rex praedicans* elnevezést, s egyúttal Dante egy maliciózus megjegyzését is: „ti erővel teszitek barátát s pappá, / ki kardot kötni hivatott, / s ki prédikálni tudna: koronát rá. / Így téved el az útról lábatok!”⁵³ Róbert volt az egyetlen középkori uralkodó, aki különböző helyzetekben a nyilvános beszéd e formáját fel tudta arra használni, hogy igazolja politikai törekvéseit. Amikor 1318 és 1324 között Genovában megszilárdította hatalmát, egy prédikációval szólította meg a száműzött ghibellineket, melyben saját magát Salamon megtestesítőjeként állította be, aki nemcsak a bölcsesség, hanem a békesség szimbóluma is volt: „Az Úr azért bölcsességet ada Salamonnak, amint megmondotta vala néki, és békesség lőn Hirám és Salamon között, és ők szövetséget tőnek egymással.” (1 Kir. 5, 12)⁵⁴

Róbert más prédikációiban is hivatkozik Salamonra. Az egyik leginkább teoretikus hangvételű sermóban, melyet a *’Per me reges regnant’* („Én általam viselnek a fejedelmek fejedelemséget” – Példabeszédek, 8, 16) témával indít, összehasonlítja Krisztus „nem teremtet” bölcsességét a földi királyok bölcsességével, mely utóbbira Salamon példáját hozza fel. „Dávid király fia, Salamon Istenhez fohászokodva nem abszolút vagy teoretikus bölcsességet kért, [...] hanem inkább valamiféle, az igazságszolgáltatásra vonatkozó, ahhoz kapcsolódó praktikus bölcsességet. Az emberek félni kezdtek Salamontól, mert látták, hogy bírja Isten bölcsességét, s ez képessé teszi az ítélkezésre.”⁵⁵ Ez a megfogalmazás már egy-

XIVe siècle. Acte du colloque international. Rome–Naples 7–11 novembre 1995. Roma, 1998. 127–158.; Kelly: *The New Solomon*, 270.

⁵⁰ „*Deus ordinavit quod ille qui est sapientissimus omnium deberet esse princeps.*”, idézi Kelly: *The New Solomon*, 272.

⁵¹ Robert d’Anjou: *La vision bienheureuse. Traité envoyé au pape Jean XXII.* Ed. Marc Dykmans. Rome, 1970.

⁵² Goetz, Walter: *König Robert von Neapel (1309–1343), Seine Persönlichkeit und sein Verhältnis zum Humanismus.* Tübingen, 1910. 44–68.; Boyer, Jean-Paul: *Ecce rex tuus: Le roi et le royaume dans les sermons de Robert de Naples.*, Revue Mabillon N. S., 6. (1995) 101–136.; Pryds, Darleen: *Rex praedicans: Robert d’Anjou and the Politics of Preaching.* In: Hamesse, Jacqueline (éd.): *De l’homélie au sermon. Histoire de la prédication médiévale. Actes du colloque international de Louvain-la-Neuve, 9–11 juillet 1992.* Louvain-la-Neuve, 1993. 231–254.; uő.: *The King Embodies the Word: Robert d’Anjou and the Politics of Preaching.* Leiden, 2000; Kelly: *The New Solomon*, 173–192.

⁵³ „*Ma voi torcete a la religione / tal che fia nato a cingersi la spada, / e fate re di tal ch’è da sermone: / onde la traccia vostra è fuor di strada*” Dante Alighieri: *La divina commedia*, Paradiso, VIII: 145–148.; Babits Mihály fordítása: Dante Alighieri *Összes művei.* Budapest, 1965. 853.

⁵⁴ Kelly: *The New Solomon*, 222.

⁵⁵ „*Idcirco apte Salomon ipse regis David filius sapientiam orando a Deo petit non absolutam vel theoreticam, ... sed potius praticam et iudicio applicatam et relatam. Unde et populus timuit eum videns sapientiam Dei esse in illo ad iudicium faciendum.*” Idézi Kelly: *The New Solomon*, 176.

értelműen egy újféle politikai racionalitás irányába egyengeti az utat, ahol a király azzal az igénnyel lép fel, hogy ő a *lex animata*. Ez az elképzelés már igen távol van a valóságidegen, könyvek közé zárkózó tudós uralkodó karikatürisztikus képétől, a műveltség épphogy a megkívánt politikai racionalitást szolgálja.

E rövid áttekintéssel és a két kicsit részletesebb példával megkíséreltem bemutatni, hogyan fejlődött az uralkodói bölcsesség Karoling korban született eszményképe a 12. és a 13. század egyházi gondolkodásában, mindenekelőtt abban a rendszeresebb teoretikus diskurzusban, amely Arisztotelész *Politiká*-jának a lefordítása után alakult ki.⁵⁶ A diskurzus olyan kiforrott politikai-elméleti vitairódalommá fejlődött,⁵⁷ melyben Salamon mint a bölcs és békés uralkodás bibliai megszemélyesítője kifinomult érveket szolgáltatott egy újféle praktikus politikai bölcsesség számára. Nincs itt tér ahhoz, hogy tovább nyomon kövessem e történetet. Inkább azt szeretném kimutatni, hogy e modell népszerűvé válása nem valamilyen töretlen fejlődés eredménye volt, hanem zsákutcák, kitérők akasztották meg előrehaladását. Írásom második felében Salamon középkori értékelésének e hullámvölgyeit kívánom szemügyre venni, melyek megelőzték, késleltették „bölcs Salamon” középkor végi diadalra jutását.

A magyar Salamon király hányattatásai

Az egyik példa, mely ebben az összefüggésben igen tanulságos, épp Salamon magyarországi utóélete. A bibliai király példakép-szerepe Szent István *Intelme*iben jelenik meg először az új évezred első évtizedeiben.⁵⁸ A karoling és bizánci királytűkrök e kései leszármazottja, az „első magyarországi államelméleti mű”⁵⁹ kiemelt hangsúllyal hivatkozik Salamon példájára. Rögtön a bevezető részben arra szólít fel, hogy „eleget téve a Salamon szájával szóló isteni bölcsességek: »Hallgasd meg, fiam atyád tanítását, de ne hagyd figyelmen kívül anyád rendelkezését se, hogy életed éveid megsokasodjanak neked.«” (Péld 1, 8) Közvetlenül utána pedig emlékeztet arra, hogy Jerobeám, Salamon fia „elvetve apjának békességet hozó szavait, a gögtől felfuvalkodva, lándzsaszúrásokkal fenyegette meg a népet atyai korbácsok helyett, amiért azután sok bajt kellett kiállnia országlása idején, és végül le is taszították a trónjáról”. (I Kir 12, 7)⁶⁰

Salamon alakja többször visszatér az *Intelmek* szövegében, olykor Dáviddal párosítva. Az V. fejezetben, „Az igazságszolgáltatás és a béketűrés tiszteletben tartásáról” szólva Dá-

⁵⁶ Molnár: „*Saint Thomas d’Aquin*”, id. mű

⁵⁷ Krynen: *L’empire du roi*, 85–1016.

⁵⁸ Balogh, Josephus (ed.): *Libellus de institutione morum*. Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Ed. Emericus Szentpétery. Academia Litter. Hungarica, Budapest, 1938. (a továbbiakban: SRH), II., 614–621.; Havas, Ladislaus (ed.): *Sancti Stephani regis primi Hungariae Libellus de institutione morum sive Admonitio spiritualis*. Debreceni, 2004.

⁵⁹ Balogh József: *Szent István Intelmeinek forrásai*. In: Serédy Jusztinián (szerk.): *Szent István Emlékkönyv*. Budapest, 1938. II., 397–425.; Szűcs Jenő: *Szent István Intelmei: az első magyarországi államelméleti mű*. In: Glatz Ferenc–Kardos József (szerk.): *Szent István és kora*. Budapest, 1988, 32–53.; Havas László: *A Szent István-féle Intelmek és lehetséges bizánci irodalmi háttere*. In: *Kultúrák találkozása. Ünnepi tanulmányok Olajos Terézia professzornő tiszteletére*. Szeged, 2002. 49–62.; uő.: *Bevezetés*. In uő.: *Sancti Stephani regis primi Hungariae Libellus de institutione morum*, V- LXXIX.; Nemerényi Előd: *The Religious Ruler in the Admonitions of King Saint Stephen of Hungary*. In: Al-Azmeh, Aziz–Bak, János M. (eds.): *Monotheistic Kingship. The Medieval Variants*. CEU Mediaevalia, Budapest, 2004. 231–248.

⁶⁰ Az *Intelmek* szövegét Havas József fordítása alapján idézem (itt: id. kiadás, 9–11.)

vid, „a Király és Proféta” szavait idézi: „Isten, add a királynak a te ítélőképességedet” (Zsolt 72, 1). A VII. fejezetben, „A tanács nagy jelentőségéről” értekezve Salamon szavai – „aki a bölcsessel halad egy úton, az bölcs barátta válik, és nem az ostobákhoz lesz hasonló” (Péld 13, 20) – egybecsengenek Dávid útmutatásával: „A szenttel szent leszel, az ártatlan férfival ártatlan, és a kiválasztottal magad is kiválasztott leszel, valamint a bűnösrel te is a bűn útjára tévedsz.” (Zsolt 18, 26-27)

A IX. fejezetben azt javasolja fiának, hogy „Salamonnal, a Király fiával, aki maga is örökkön király”, úgy dicsérje az Istent, ahogy az a neki tulajdonított „Bölcsesség Könyvében” olvasható: „Áraszd ki, Uram, bölcsességedet trónusodról, hogy velem legyen, és velem együtt munkálkodjék, s hogy tudjam, mi az, ami előtted minden időben elfogadásra érdemes!” (Bölcs 9, 10)

Miután a magyar királyi házban a keresztény országlás alapszabályait összefoglaló *Intelmek* ilyen nagy hangsúllyal szerepeltette a bibliai királymintákat, nem csodálkozhatunk azon, hogy a magyar trónon Szent Istvánt harmadikként követő unokaöccse, I. András (1046–1060) Salamonnak, illetve Dávidnak kereszteltette két fiát, és a két bibliai alak közül – az *Intelmek*ben is hangsúlyosabb – Salamont részesítette előnyben, az ő nevét adva örökösének, az idősebb fiúnak. Tegyük itt hozzá, hogy a két bibliai királynév kiválasztásában szerepet játszhattak bizánci és orosz minták is. A 10. század elejének bizánci császárárt, IV. (Bölcs) Leót (886–912), mint már említettem, „új Salamon”-ként dicsőítették,⁶¹ s a *Kephalaia parainetika* című, 879 és 886 között készült (I. Baszileiosz császárnak tulajdonított és e hagyomány szerint Leó fia számára írt) bizánci uralkodótükör a szentistváni *Intelmek*hez hasonlóan többször hivatkozik Salamontra.⁶² Hogy ebből mit ismerhettek a 11. századi Magyarországon, az persze kérdéses. Minden bizonnyal ismerték viszont a kijevi tradíciókat, hiszen I. András – bátyjával, Leventével együtt – jó néhány évet töltött itt száműzetésben Magyarországra visszatérése előtt. És mindenekelőtt innen származott Anasztázia, I. András felesége, Salamon és Dávid hercegek anyja, aki Bölcs Jaroszláv nagyfejedelem lánya volt. Jaroszláv két 1015-ben meggyilkolt féltestvére, Borisz és Gleb közül a fiatalabbiknak, Glebnek Dávid volt a keresztségben adott neve.⁶³

A Salamon név dinasztikus használatára ugyan nincs orosz példa, de említésével I. András és Anasztázia találkozhatott a kor befolyásos kijevi egyházi embere, Hilarion metropolita beszédeiben. Hilarion *Slovo o zakone in blagodati* (A törvényről és kegyelemről) című beszédeben Kijevet új Jeruzsálemként ábrázolja, a kereszténységre áttérő Vlagyimir nagyfejedelemben új Dávidot lát, fiát és utódát, Jaroszlavot pedig új Salamonként tisztelte: ő volt az, aki befejezte apja elkezdett munkáját, nevezetesen a kijevi Szent Szofija székesegyházat, melyet Hilarion a salamoni templomépítéssel állít párhuzamba.⁶⁴ Mindez részben magyarázza Jaroszlav „Bölcs” melléknevét, amelyre a kijevi krónika, a *Poveszty*

⁶¹ Tougher: *The Wisdom of Leo VI*, cf. N. 11.

⁶² Patrologia Graeca 107, cols. 21–56.; Blum, Wilhelm: *Byzantinische Fürstenspiegel*. Stuttgart, 1962. 39–42.; Markopoulos, A.: *Autour des chapitres parénétiqes de Basile Ier*. In: EUPSYCHIA. Mélanges offerts à Hélène Ahrweiler. Paris, 1998. 469–478.; Dagron, Gilbert: *Emperor and Priest. The Imperial Office in Byzantium*. Cambridge, 2003. 17.; Havas: *Bevezetés*, XXXVI–XXXVII.

⁶³ Poppe, Andrzej: *La Naissance du culte de Boris et Gleb*. Cahiers de civilisation médiévale, 24. (1981) 29–54.; vö. Font Márta: *A keresztény nagyhatalmak vonzásában. Közép- és Kelet-Európa a 10–12. században*. Budapest, 2005. 53–55.

⁶⁴ Müller, Ludolf (Hrsg.): *Die Werke des Metropoliten Hilarion*. München, 1971. 49.; Hilarion beszéde magyarul: Iglói Endre (szerk.): *Az orosz irodalom kistükre*. Budapest, 1981. 37–42.; vö. Font Márta: *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek*. Szeged, 2005. 128–133.; Osterrieder: *Das Land der Heiligen Sophia*, 45–46.

vremennih let részletesen kitér az 1037. évnél. „Szerette a könyveket is, gyakran éjjel-nappal olvasott. Sok másolót gyűjtött össze, s ezek görögből fordították a könyveket szláv nyelvre. Hiszen nagy a könyvekben fellelhető tanítás haszna; a könyvek intenek a bűnbánatra, és megmutatják a helyes utat, mert az ige bölcsességre és önmegtartóztatásra készítet. A könyvek – folyók, amelyek itatják a világmindenséget, a bölcsesség forrásai; hiszen a könyvekben mérhetetlen mélység található; megvigasztalnak szomorúságunkban; az önmegtartóztatás kantárjai. Hatalmas a bölcsesség, hiszen Salamon is így dicsérte: »Én vagyok a bölcsék bölcse, aki terjesztem a fényt és az értelmet ...« [...] Mert aki gyakran olvassa a könyveket, az magával Istennel vagy a szentekkel társalog.”⁶⁵

Salamon magyar királyfi élete azonban nem a békesség és a bölcsesség jegyében alakult. Az Ószegsta leírása szerint I. András, megszegve öccsének, Bélának tett ígését, 1057-ben királlyá koronáztatja az akkor még csak ötéves Salamont, amit azonban Béla nem fogad el, és Andrást 1060-ban legyőzve maga ül a trónra. Salamon száműzetésbe kényszerül, s I. Béla halála után, 1063-ban III. Henrik császár segítségével tér vissza. Uralmával Béla fiai, Géza és László ideig-óráig kiegyeznek, de a kiéleződő konfliktusok és összecsapások s az 1074-es mogyoródi vereség után Salamon végleg elveszíti a hatalmát, Moson és Pozsony környékére szorulva vissza. Az ország tényleges uralkodói I. Géza (1074–1077) majd I. László (1077–1095) lesznek, László visszafoglalja Mosont és Pozsonyt is, majd 1081-ben két évre börtönbe záratja Salamont a visegrádi várba.⁶⁶

Salamon végül 1083-ban, Szent István szentté avatása⁶⁷ alkalmából szabadul ki rabságából. A Hartvik-legenda elbeszélése szerint miután a szent király sírját lezáró követ a háromnapos ima és böjt ellenére sem lehetett elmozdítani, egy Karitas nevű, szent életű bakonyosmlyói apáca kapott égi kinyilatkoztatást, hogy „a szent király földi maradványait nem vihetik át, míg Salamont a börtön rabságából ki nem eresztik”.⁶⁸

Két egymásnak ellentmondó történet maradt fenn arról, hogy mi történt Salamonnal szabadulása után, száműzetésében. A magyar történeti kutatás inkább elfogadott álláspontja, hogy Salamon a besenyőknél keresett segítséget, velük szövetkezve részt vett 1087-ben egy Bizánc elleni hadi vállalkozásban, majd Drinápoly közelében egy vesztes csata után, az üldöző bizánci hadakkal harcolva Philippopolis környékén életét vesztette.⁶⁹ Egy

⁶⁵ *Повесть временных лет*. Ed. В. П. Адрианова-Перец, Москва–Ленинград, 1950.; e részlet magyarul: Iglói Endre–Misley Pál (szerk.): *Régi orosz széprőza – Древнерусская художественная проза*. Budapest, 1977. 38.

⁶⁶ A magyar történelem e korszakához vö. Kristó Gyula: *Magyarország története 835–1301*. Budapest, 1998. 119–128.; Makk Ferenc: *Salamon és I. Géza vizsgálja*. In uő.: A turulmadártól a kettőskeresztig. Tanulmányok a magyarság régebbi történetéről. Szeged, 1998. 143–162.; uő.: *Salamon és a hercegek. Hatalmi harcok a XI. század második felében*. In: A magyar történelem vitatott személyiségei. Budapest, 2002. 39–60.

⁶⁷ Erről részletesebben: Klaniczay Gábor: *Az 1083. évi magyarországi szentté avatások*. In: Fügedi Erik (szerk.): *Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest, 1986. 15–33.; uő.: *Az uralkodók szentsége a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek*. Budapest, 2000. 114–121.; kiegészített angol változat. *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. Translated by Éva Pálmai. Cambridge, 2002. 123–134.

⁶⁸ Bartoniek, Emma (ed.): *Legendae Sancti Stephani regis maior et minor atque legenda ab Hartvico conscripta*. SRH II, 363–448., i. h. 434.; magyar ford. Kurcz Ágnes in: Érszegi Géza: *Árpád-kori legendák és intelmek*. 2. kiad. Budapest, 1999. 43.

⁶⁹ Pauler Gyula: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt*. Budapest, 1899. 151–153.; Mályusz Elemér: *Az V. István korabeli geszta*. Budapest, 1971. 38–39.; Györfly György: *Előzmé-*

másik hagyomány szerint azonban, melyről már a középkori krónika-irodalomban szó esik,⁷⁰ Salamon e kalandokból megmenekült, s utána remeteként, illetve szerzetesként élt több évtizeden át az isztriai Pólában (Pula), és ott is temették el.⁷¹ Kézai még egy megindító epizódot is feljegyez: Salamon elzarándokol ősenek, Szent Istvánnak a sírjához. „Szerzetesruhába öltözve Fehérvárra jött. És amikor unokafivére, László a boldogságos Szűz templomának előcsarnokában saját kezüleg alamizsnát osztott a szegényeknek, állítólag ott, azok között ő is elfogadta azt. Közben László, amint rápillantott, fölismerte. László azután, visszatérve az alamizsnaosztásról, szorgalmasan kerestette, s nem azért, hogy ártson neki; ő azonban rosszra számított tőle, s eltávozott onnan az Adriai-tenger irányába, ahol is a Pula nevű városban egészen haláláig szörnyű szegénységben és ínségben tengődve fejezte be életét. Ott fekszik elföldelve is ...”⁷² E regényes történet azután a korújkorban igen népszerű lett – több illusztráció készült róla.⁷³

Nem számítva azt a kevésbé ismert breton uralkodót, aki 857–874 között uralkodott, és ugyancsak Salamonnak hívták,⁷⁴ a magyar Salamon volt az egyetlen felkent középkori király, aki bölcs bibliai elődje nevét viselte. Ha szemügyre vesszük történelmi portréját, megállapíthatjuk, hogy valójában nem volt igazán méltó e névre. Az Ősgeszta – vele szemben persze meglehetősen ellenséges – beszámolója szerint „irigy” volt, és Vid ispán által könnyen befolyásolható, könnyen „gyűlöletre és haragra lobbant” (cap. 110), „mégében „arcul akarta csapni anyját” (cap. 123), a császár színlelt segítségnyújtási ígérete könnyedén megteveszti (cap. 128), elmenekül László elől a párharcban (igaz, a László feje feletti két tüzes kardú angyaltól megriadva) (cap. 129), „konok és összeférhetetlen [...] Háborgó lélekkel dülva-fúlva azon mesterkedett, hogy az ártatlan László vérént kiontsa. De maga esett a verembe, amelyet ásott”, azzal fenyegetőzik, hogy „az előbbieknél is gonoszabbakat” fog elkövetni (cap. 133); a vesztett csatából „úgy menekült, mint tépett tollú kacsák a keselyű karmai közül” (cap. 134); végső vesztes csatáján pedig gyáván elmenekül: „letévén pajzsát úgy tett, mintha rögtön visszatérne, és bement a sűrű sötét erdőbe; otthagytá mit sem sejtő embereit, és nem is mutatkozott soha többé.” (cap. 136)⁷⁵ Nem volt sokkal hízelgőbb a reformpápaság neves publicistája, Lautenbachi Manegold véleménye sem (persze itt is szerepet játszott a politikai elfogultság): „a nép a paráznaságnak és az igazságtalanságnak sokszor hódoló Salamont eltávolította, és helyébe a Géza melléknevű Magnust állította”.⁷⁶

nyek és magyar történet 1242-ig. Magyarország története tíz kötetben. Budapest, 1984. 928–929.; Makk Ferenc: *Magyarország a 12. században.* Budapest, 1986. 35.

⁷⁰ *Simonis de Kéza Gesta Hungarorum.* Ed. Alexander Domanovszky. In: SRH, I. 129–194., i. h. 181–182.; *Chronici hungarici compositio saeculi XIV.* Ed. Alexander Domanovszky. In: SRH, I. 217–505., i. h. 411.

⁷¹ Emellett a tradíció mellett érvel könyvében Rokay Péter: *Salamon és Póla.* Újvidék, 1990, egyúttal igen részletes kritikai vizsgálatban mutatva ki a Salamon 1087-es halálhírét alátámasztó források ellentmondásait, i. m. 55–99.

⁷² Bollók János fordítása, Anonymus: *A magyarok cselekedetei.* Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei.* Budapest, 1999. 115.

⁷³ Kerny Terézia: *Salamon magyar király ábrázolásairól.* In: Vadas Ferenc (szerk.): *Romantikus kastély.* Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére. Budapest, 2004. 33–51.

⁷⁴ Smith, Julia M. H.: *Province and Empire: Brittany and the Carolingians.* Cambridge, 1992. 100–115.; Nelson: *Charles the Bald,* 208–210.

⁷⁵ Bellus Ibolya fordítása: *Képes krónika.* Budapest, 1986. 141., 154., 160., 162., 167–169.

⁷⁶ Makk Ferenc–Thoroczkay Gábor (szerk.): *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemlről.* Szeged, 2006. 132.

A magyar Salamon – legalábbis történeti portréja alapján – megalázott, szájalomra méltó, hatalmától megfosztott, száműzött uralkodó, és sajátos módon épp szenvedése miatt fonódott köré egyfajta szentség aurája. Noha e kultusz magyarországi támogatásra nemigen számíthatott, a krónika-bejegyzések sikeresen fenntartották emlékét. Pólában, a legenda szerinti temetkezési helyén fennmaradt 12. századi sírköve – csak a 19. században került elő – autentikusnak tűnik.⁷⁷ A helyi kultusz akkor öltött nagyobb méreteket, amikor 1487-ben Michele Orsini, Pola püspöke Salamon ereklyéit ünnepélyesen felemelte, és a székesegyházba vitette.⁷⁸ A barokk korban a magyar egyháziak már egyértelműen az Árpád-ház szentjei között tartották nyilván Salamont.⁷⁹ A 18. században a jezsuita történetírás doyenje, Pray György egy egész disszertációt szentelt Szent Salamon magyar királynak.⁸⁰

Érdeemes hangsúlyozni, hogy a középkori uralkodószentek népes csoportján belül jól ismert e típus: a szenvedő, gyenge uralkodó, aki szájalomra méltó körülmények között vesztí el trónját, majd ennek nyomán a vallási életpályát választja, és mindennek következtében kerül szentség hírébe. A cseh František Graus hívta fel először e szent-típusra a figyelmet a Meroving kori királyi szentekről szóló könyvében,⁸¹ hangsúlyozva, hogy e kora középkori uralkodószentek nem példaszerű és dicsőséges uralkodói teljesítményükkel érdemelték ki a szentség rangját, hanem épp azzal, hogy uralkodói erények és ambíciók híján saját akarattukból lemondtak az uralkodásról, vagy drámai körülmények közepette elvesztették hatalmukat és koronájukat. Ez volt a királyok szentségének legrégebbi mintája, ami illik a kora középkori szent uralkodók többségére – Zsigmondra, Osvaldra, Edmundra, Vencelre (és talán nem véletlenül a már említett Salamon nevű breton uralkodóra is, aki hatalmától megfosztva egy kolostorban halt meg 874-ben, s aki körül szintén kialakult egyféle *fama sanctitatis*).⁸²

A szent királyok történetében azonban ez a típus a 11. századtól kezdve háttérbe szorul, és helyt ad az uralkodói erényeket markánsan hangsúlyozó szentkultuszoknak. A Magyarországon 1083 után kibontakozó dinasztikus szentkultuszok már ehhez az új típushoz tartoznak: ilyen a *rex iustus*ként és országa apostolaként ábrázolt Szent István vagy az *athleta patriae*nek nevezett Szent László. Szent Imre kultuszát e markáns uralkodószent-ideál egyházas ellenpólusaként értelmezhetjük ebben az összefüggésben,⁸³ Szent Salamon kultuszának kései kibontakozását és mérsékelt sikerét pedig úgy, hogy e kultusz-típus felett már megszületésekor eljárt az idő, nem tudott vele mit kezdeni a középkori dinasztikus egyházi emlékezet, és nem illett bele a bibliai Salamon király középkori kultuszának képébe sem.⁸⁴

⁷⁷ Rokay: *Salamon és Póla*, 119–157.

⁷⁸ Rokay: *Salamon és Póla*, 109–111.

⁷⁹ E kultusz részletes áttekintéséhez lásd Rokay: *Salamon és Póla*, 101–103.; Kerny: *Salamon*, 36–41.

⁸⁰ Pray, Georgius: *Dissertationes historico-criticae de sanctis Salomone rege et Emerico duce Hungariae*. Posonii, 1774. 5–40.

⁸¹ Graus, František: *Volk, Herrscher und Heiliger im Reich der Merowinger. Studien zur Hagiographie der Merowingerzeit*. Praha, 1965.

⁸² E típust részletesen tárgyalom *Az uralkodók szentsége* című könyvemben, 81–107.; vö. Klaniczay: *Holy Rulers*, 62–112.

⁸³ Ld. legújabbban: Lőrincz Tamás: *Az ezeréves ifjú. Tanulmányok Szent Imre herceg 1000 évéről*. Székesfehérvár, 2007.

⁸⁴ Salamon szentsége és a kora középkori uralkodószent-típus közötti rokonságot helyesen hangsúlyozza Rokay: *Salamon és Póla*, 159. Salamon kultuszát a többi Árpád-házi szent együttesében

Epilógusként e történethez hozzá kell azonban tenni, hogy az *Intelmek*ben olyannyira népszerűsített bibliai Salamon király tekintélyét nem ingatta meg a 11. század végi Magyarország a magyar Salamon király kudarca. Ezt tanúsítja például Szent István 1090 körül írt *Kis legendája*, ahol Istvánról a következőket olvashatjuk: „Nem feledve a Szentírás, melyért szerfölött hevült, a megfontoltságot és az igazságot tartotta szeme előtt Salamon szavai szerint: »Ha bölcs hallgatja őket, gyarapítja tudását, az értelmes megtudja, hogyan kormányozzon.«”⁸⁵ A bölcs uralkodó salomoni tradíciójának a népszerűségét támasztja alá „Könyves” Kálmán mellékneve is.⁸⁶

Salamon, a bűnös – Salamon, a mágus

Második példám Salamon király középkori hírnevének ellentmondásosságáról a 12. századi Angliából és Franciaországból való. Néhány évtizede Aryeh Grabois elemezte, hogyan használta Becket Tamás a királyság bibliai példáit II. Henrik angol király elleni vitáiraiban és leveleiben.⁸⁷ A bibliai királyok középkori népszerűségének áttekintése után némi meglepetést okozhat, hogy mind Dávid, mind Salamon negatív figuraként tűnik fel Becket Tamás érveiben. A házasságtörő kapcsolat és a gyilkosság rettenetes bűnébe esett Dávid⁸⁸ mindenestre képes volt megalázkodva megbánni bűneit, amikor Nátán próféta megfeddte.⁸⁹ Tulajdonképpen II. Henriktől is valami ehhez hasonlót várt volna el Becket Tamás. Salamon viszont teljesen elítélendő az ő nézete szerint: annak ellenére, hogy Isten kiválasztottjaként „a bölcsesség és a béke fiaként” tekintettek rá, letért Isten útjáról, egyik botrányos dolgot a másik után követte el (Becket itt Salamon pogány feleségeire és bálványimádására utal), és nem próbálta bűnei után kiengesztelni az Urat. Ekképp zsarnok lett belőle, akit Isten azzal büntetett, hogy halála után két részre szakította Izrael királyságát.⁹⁰

először Kristó, Gyula jellemezte: *Les saints de la dynastie des Árpáds et leurs légendes*. In: *Le Prince Lazar*. Beograd, 1975. 415–420.; magyarul: *Az Árpád-dinasztia és szentjeik*. In uő.: *Tanulmányok az Árpád-korból*. Budapest, 1983. 359–368.

⁸⁵ Bartoniek: *Legendae Sancti Stephani regis*, SRH, 394.; Péld 1,5. Kurcz Ágnes magyar fordítása: *Érszegi: Árpád-kori legendák*, 12.

⁸⁶ Font Márta: *Könyves Kálmán és kora*. Szekszárd, 1999.

⁸⁷ Grabois, Aryeh: *L'idéal de la royauté biblique dans la pensée de Thomas Becket*. In: Foreville, Raymonde (ed.): *Thomas Becket (Actes du colloque international de Sédières)*, Paris, 1975. 103–110.; vö. Le Goff: *Saint Louis*, 389.

⁸⁸ Buc, Philippe: *David's Adultery with Bathsheba and the Healing Powers of the Capetian Kings*. *Viator*, 23. (1993) 101–120.

⁸⁹ „*David etiam cum adulterium et homicidium commisisset, missus est ad eum propheta Nathan ut eum redargueret et corrigeret; correptus est et citissime correctus. Rex enim deposito didemate capitis sui abjectaque majestate imperiali, non erubuit humiliari ante faciem prophetae ...*” Robertson, J. C. (ed.): *Materials for the History of Thomas Becket. Archbishop of Canterbury. Epistolae*. Liechtenstein, 1965. V. köt. 32. levél, 275.; cf. Grabois: *L'idéal de la royauté biblique*, 106.

⁹⁰ ... *sicut nec de domo Salomonis, a quo, licet eum Dominus elegisset, et contulisset tantam sapientiam et pacem ut diceretur ad hominibus, 'Hic est filius sapientiae et pacis', quoniam tamen recessit a via Dei, et ambulavit in iniquitate super iniquitatem, scidit Deus regnum suum, et dedit illud servo suo, maxime quia non quesivit subito post delictum placare Dominum, sicut et David pater suus, qui statim post offensam humiliavit se Domino, emendavit culpam, petivit misericordiam, et obtinuit veniam.*” *Ibid.*, 152. levél, 268.

Ez a nem túl hízelgő Salamon-kép Becket más angol kortársainál is felbukkan, például Walter Map *De nugis curialium* című írásában.⁹¹ Ennek távoli visszhangját megtalálhatjuk Hitvalló Edward 12. század végi legendájának különös epizódjában is, amely felkeltette Marc Bloch érdeklődését.⁹² Egy olyan történetről van szó, amely hiányzik a kegyes angol király Osbert of Clare,⁹³ illetve Aelred of Rievaulx⁹⁴ korábbi legendáiból. Két angol zarándok útvjáról szól, akik a Sinai hegyre tartanak. Csodálatos utazásuk (*itinerarium stupendum*) során mindenféle kalandba keverednek, és eljutnak egy olyan folyóhoz, mely a Paradicsomból ered, s amelynek folyását követve majd eljutnak oda, hogy személyesen találkozzanak Hitvalló Edwarddal. Útjuk során, egy erdő közepén elhaladnak egy romos várkastély mellett, ahol egy nemes arcú öreg ember fogadja őket, akiről kiderül, hogy maga Salamon király, Dávid fia, aki keserves bűnbánattal tölti idejét, és ezen a kietlen helyen kell kivárnia az Utolsó Ítéletet, mert súlyos bűneivel magára vonta az Isten haragját.⁹⁵

Marc Bloch nagyszabású kutatásba kezdett, hogy ezt a szokatlan, kicsit meghökkentő, elátkozott Salamon-képet értelmezni tudja. Felkutatott hasonló tartalmú kortárs teológiai munkákat, mint például a *Responsio de damnatione Salomonis* című traktátust, amelyet Philippe de Harvengt, a Cambrai melletti premontrei perjelség apátja írt a 12. században.⁹⁶ Továbbmenve, kinyomozta a bűnös és bűnbánó Salamon képének eredetét egész a patrisztikai előzményekig, a Talmudban található utalásokig és a bibliai előzményekig.⁹⁷ Végigkövetve ezt a tradíciót, úgy tűnik, hogy Salamon megítélése már a kezdetektől fogva kétértelmű volt.

Nyilvánvaló erényeinek köszönheti Salamon, hogy a hagyomány őt tekinti az Ótestamentum nagy könyve – a *Példabeszédek könyve*, a *Prédikátor könyve*, az *Énekek éneke* és a *Bölcsesség könyve* – szerzőjének. A Királyok könyve azzal jellemzi bölcsességét, hogy „háromezer példabeszédet” szerzett, „és az ő énekeinek száma ezer és öt volt”, és nagy tudása volt a növényekről és az állatokról is. (1 Kir 4, 29–34) Ez úgy is értelmezhető, hogy titkos, mágikus tudománya is volt, olyan énekeket ismert, amelyek bűvöletre szolgáltak. Az *Antiquitates judaicae* író Josephus Flavius Salamon ördögűző tudományáról ír, s arról, hogy Salamon nevét használják a korában élő ördögűzők az exorcizmus szertartásánál.⁹⁸ Ezt a kétértelmű mágikus hírnevet a leginkább hírhedt *Salamon testamentuma* alapozta meg – egy eredetileg görög nyelven készült írásmű, mely beszámol arról, hogyan tanulta meg Mihály arkangyaltól Salamon a démonok megidézésének művészetét. Részletes be-

⁹¹ Walter Map: *De nugis curialium*. Eds. Brooke, Christopher N. L., James, M. R., Mynors, Baskerville, Roger Aubrey, Sir. Oxford, 1983. XX.; Buc: *L'ambiguïté du Livre*, 226.

⁹² Bloch, Marc: *La vie d'outre-tombe du roi Salomon*. Revue belge de Philologie et d'Histoire, 4 (1925). Repr. in uő.: *Mélanges historiques*. Paris, 1963. vol. köt. 920–938.

⁹³ Bloch, Marc (ed.): *La vie de Saint Édouard le Confesseur, par Osbert de Clare*. Analecta Bollandiana, 41. (1923), 5–131.; repr. in uő.: *Mélanges historiques*. 2. köt. 948–1030.

⁹⁴ Barlow, Frank (ed.): *The life of King Edward who rests at Westminster*. Oxford, 1992.

⁹⁵ „... ex improviso offenderunt in eo personam celebrem, iocunditate vultus insignem... didicerunt ab eo se de femore David traxisse carnis originem, uulgoque appellatum regem Salomonem. Qui quoniam Deum tam grauiter prouocauit ad iracundiam, hanc in se pro penitentia usque ad diem iudicii exercet uindictam.” Bloch: *La vie de Saint Édouard*, Analecta Bollandiana, 124–125.; *Mélanges historiques*, 1025.

⁹⁶ Philippus de Harvengt: *Responsio de damnatione Salomonis*. PL 203, coll. 621–664.; Bloch: *La vie d'outre-tombe*, 930.

⁹⁷ Langlamet, F.: *Pour ou contre Salomon? La rédaction pro-solomonienne de I Rois I-II*. Revue biblique, 83. (1976) 321–379., 481–528.

⁹⁸ Josephus Flavius: *Jewish Antiquities*. 8. Loeb Classical Library, vol. 7. 44–49.

számolót kapunk arról, hogyan tudja mágikus gyűrűjével foglyul ejteni, vallatóra fogni e démonokat, és végül arra kényszeríteni őket, hogy neki dolgozzanak. A *Salamon testamentuma* beszámol arról, hogyan idézett meg és kérdezett ki összesen ötvenkilenc démont, akik arra kényszerültek, hogy bevallják neki nevüket, különleges képességeiket, s akiket ezután befogott arra, hogy segítsenek neki megépíteni a Templomot.⁹⁹

Noha úgy tűnik, hogy a *Salamon testamentuma* szövegét nem ismerték a középkori latin kereszténységben, a hatását érzékelní lehet abban, hogy leggyakrabban Salamonra hivatkoznak mindenféle rituális mágiával foglalkozó könyvben. A legtöbb ilyen, középkorban összeállított könyvet (*Sefer-ha-Razim*, *Liber Almandal*, *Clavicula Salomonis*, *Liber Raziel*, *Ars Notoria*, *Lemegeton*, *Grimorium Verum*, *Tabula Salomonis*) a hozzájuk írt bevezető vagy előszó Salamon szerzőségére vezeti vissza, vagy legalábbis arról tesz említést, hogy a könyv egy ideig az ő tulajdonában volt.¹⁰⁰

Noha a legtöbb ezek közül az írások közül csak koraujkori másolatokban maradt ránk, e tradíció már a 12. század derekán jelen lehetett a nyugati kereszténységben. Egy angol klerikus, Gervase of Tilbury (†1220) *Otia imperialia* című művében beszámol arról, hogy Salamon volt az első, aki a drágakövek mágikus tulajdonságait felfedezte, pecséttel, mágikus formulákkal vagy ördögűző rítusokkal démonokat volt képes megidézni, és be tudta őket zárni a gyűrűjébe. Arról is beszámol, hogy különleges mágikus tudománya segítségével volt abban, hogy megépíttesse a Templomot: megmutatta a munkásoknak, hogyan lehet a márványt megpuhítani bizonyos féregk vérével. Bűbájos képességei abban is segítettek, hogy sok nő kegyeit meg tudta szerezni magának.¹⁰¹ (E legutóbbi motívum egyébként a késő-középkorban arra is szolgált, hogy Salamon – a hátán lovagló Phyllis által megalázott Arisztotelésszel együtt – a „Nőbolond” alakjának népszerű megszemélyesítője lett a késő-középkori ikonográfiában.¹⁰²)

Salamon mágikus hírnevéről beszámol Guillaume d’Auvergne, Párizs püspöke (1228–1249). A *De legibus* című művének 27. fejezetében elítéli a „bálványimádásnak” (*idolatria*) azt a formáját, amelyet „az a négy figura jelképez, amelyet Salamon Gyűrűinek (*annuli Solomonis*) hívnak, és az az ötödik, amelyet Salamon Pecsétjének (*sigillum Salomonis*), kilenc másik, amelyet Kilenc Szkarabeusznak (*novem candarie*) [...] Ne engedjük, hogy a keresztények emlegessék azt a törvénytelen képet, amelyet Salamon Ideájának hívnak (*idea Salomonis et Entocta*), sem azt a könyvet, amelyet Szentnek (*sacratu*s), sem annak a kü-

⁹⁹ *The Testament of Solomon*. In: *The Old Testament Pseudepigrapha*. Ed. James Charlesworth. New York, 1983. 935–987.; Isles-Johnston, Sarah: *The Testament of Solomon from Late Antiquity to the Renaissance*. In: Bremmer, Jan N. – Veenstra, Jan R. (eds.): *The Metamorphosis of Magic from Late Antiquity to the Early Modern Period*. Leuven, 2002. 35–51.; Veenstra, Jan R.: *The Holy Almandel: Angels and the Intellectual Aims of Magic*. Ibid. 189–229., at 200–203.

¹⁰⁰ Boudet, Jean-Patrice – Véronèse, Julien: *Le Secret dans la magie rituelle médiévale*. In: *Il Segreto/The Secret*. Micrologus, 14. (2006) 101–150.; Boudet, Jean-Patrice: *Entre science et nigromance. Astrologie, divination et magie dans l’Occident médiéval (XIIe–XVe siècle)*. Paris, 2006. 137–155.

¹⁰¹ Gervasius Tilburiensis: *Otia imperialia*, caps. 28., 50., 104.; Gervase of Tilbury: *Otia Imperialia. Recreation for an Emperor*. Eds. S. E. Banks – J. W. Binns. Oxford Medieval Texts. Oxford, 2002. 802–805.; Gervase de Tilbury: *Le livre des merveilles*. Ed. Annie Duchesne. Paris, 1992. 44–47., 63., 128.; Torijano, Pablo: *Solomon the Esoteric King: From King to Magus, Development of a Tradition*. Leiden, 2002. Särkiö, Pekka: *Salomo und die Dämonen*. Verbum et Calamitatis, (2004) 305–322.

¹⁰² Hutchinson, Jane C.: *The Housebook Master and the Folly of the Wise Man*. *The Art Bulletin*, 48. (1966) 73–78.; Moxey, Keith: *Master E. S. and the Folly of Love*. *Simiolus*, 12. (1982) 125–148.

lönleges erejét, sem azt a figurát, amelynek a neve *Mandal* vagy *Almandel* és annak az erejét.”¹⁰³ Elmagyarazza ezután, hogy szögeknek, háromszögeknek, ötszögeknek isteni erőt tulajdonítani értelmetlen dolog, és hosszas teológiai okfejtéssel is elítéli e titkos tudományokat.

Albertus Magnus is megemlíti ugyanezeket a salamoni könyveket (a *De quatuor annulis* – a Salamon négy gyűrűje – címűt, és a többi, Guillaume d’Auvergne által felsorolt könyvet). Az ő hangvétele azonban valamelyest különbözik a párizsi püspökétől. Inkább filozófiai és tudományos megközelítésből ítéli el e könyveket, mondván: visszaélnék az asztrológia tudományával, hogy hitelesnek tűnjenek fel.¹⁰⁴ Ugyanezt a tradíciót folytatja a késő-középkor számos asztrológiai írása, mint például a híres *Speculum astronomiae*, melyben összesen kilenc „megvetendő” könyvet sorolnak fel, melyek közül hatot Salamon királynak tulajdonítanak (*De quatuor annulis*, *De novem candariis*, *De tribus figuris spirituum*, *De figura Almandal*, *De sigillis ad demoniacos*, *Raziel*).¹⁰⁵

Ezek a mágikus, asztronómiai és részben „salamoni” könyvek igen népszerűek voltak IX. (Bölcs) Alfonz, Kasztília királya (1252–1284) udvarában, aki egyik klerikusával kasztíliai fordítást készíttetett az egyik leghíresebb Salamonnak tulajdonított mágikus könyv, a *Liber Raziel* szövegéből és más mágikus szöveggyűjteményekből, melyek közül a legismertebb a híres *Picatrix*, az arab *Ghâyat al-hakim* fordítása.¹⁰⁶

Salamon mágikus hírneve a késő-középkorban tovább él,¹⁰⁷ de ennek nyomon kísérése már nem illeszkedik a jelen tanulmány kereteibe. E helyett, befejezésül hadd említsek még egy szép példát a késő középkori angol szépirodalomból. „Salamon ötszöge” megjelenik a *Sir Gawain and the Green Knight* (Sir Gawain és a zöld lovag) című 14. századi angol lovagregény-költeményben, ahol Sir Gawain pajzsát díszíti: „Egyszer, ősidőkben ez volt jelvénye Salamon királynak, / Az igazságot ő evvel jelképezé. / Ezen az ábrán öt szöglet van, ötszögű csillag, / Valamennyi vonala eléri, s metszi valamennyi vonalát, / Végtelen vonal ez, önmagába visszatér; hívják emiatt / Angol földön végtelen csomónak, úgy hallottam. / Amiatt illet ez a jelvény Sir Gawainhez, / Mert, hogy ötféle lovagi erényben kiváló lovag volt, / S mindegyik erényben ötszörösen is ...”¹⁰⁸

*

A két bemutatott példa – a balszerencsés, de végül mégiscsak szentként tisztelt magyar Salamon király története és a „mágus”-Salamon kétértelmű, tiltott dolgokra használt bölcsességének hagyománya – azt mutatja, hogy a királyi bölcsesség megítélése a középkorban

¹⁰³ Guillaume d’Auvergne: *Opera omnia*. Paris, 1674.; facsimile reprint vol. 2. Frankfurt a. M., 1963. vol. I. 89., idézi Mathiesen, Robert: *A Thirteenth-Century Ritual to Attain the beatific Vision from the Sworn Book of Honorius of Thebes*. In: Fanger, Claire (ed.): *Conjuring Spirits. Texts and Traditions of Medieval Ritual Magic*. Gloucestershire, 1998. 46., 160.; vö. Veenstra: *The Holy Almandel*, id. mű.

¹⁰⁴ Veenstra: *The Holy Almandel*, 205–206.

¹⁰⁵ Weill-Parot, Nicholas: *Les „images astrologiques” au Moyen Age et à la Renaissance. Spéculations intellectuelles et pratiques magiques (XIIe–XVe siècle)*. Paris, 2002. 52–62.

¹⁰⁶ Pingree, David: *Picatrix. The Latin Version*. London, 1986.; Weill-Parot: *Les „images astrologiques”*, 57–58., 95., 127–38.; Boudet: *Entre science et nigromance*, 187–197.

¹⁰⁷ Egy friss magyarul olvasható áttekintés e kérdésben: Láng, Benedek: *Mágia a középkorban*. Budapest, 2007.

¹⁰⁸ *Sir Gawain and the Green Knight*, 625–632 sorok. Magyar ford.: Vajda Miklós: *Sir Gawain és a zöld lovag*. Budapest, 1960. 26.; Derrickson, Ann: *The Pentangle: Guiding Star for the Gawain-Poet Comitatus: A Journal of Medieval and Renaissance Studies*, 11. (1980) Article 2.

meglehetősen ellentmondásos volt. Befejezésként fel kell tennem a kérdést: Vajon súlyos anomáliát jelentett ez a kétértelműség a kortársak számára? Azt mondanám, hogy valószínűleg nem. Hozzá voltak szokva a bölcsesség, a ráció ambivalens természetéhez: lehetett jóra és rosszra használni, használni vele vagy ártani. Ami pedig a király személyét illeti, a középkori kereszténység számára ő is reménytelenül ellentmondásos figura volt. Mint a francia/amerikai középkorkutató, Philippe Buc megfogalmazta: a király „oxymoron” (*roi oxymore*): egyszerre „hatalmas”, „dicsőséges”, „bölc”, „kegyes” és „kegyetlen”, „félelmetes” vagy „tehetetlen” és „esendő”¹⁰⁹ – csakúgy, mint Salamon.

GÁBOR KLANICZAY

The Ambivalent Model of Solomon for Royal Sainthood and Royal Wisdom

The paper first describes an early medieval ideal with lasting popularity: the cult of Solomon as a biblical model for kingship, and above all for royal wisdom. Starting with Carolingian “mirrors for princes”, it follows the evolution and late medieval triumph of this model and elaborates upon two late medieval examples: the cult of St. Louis of France and Robert the Wise of Naples. The second part of the study points out, however, that the historical development of this model was not a linear evolution but one that was hindered, throughout the Middle Ages, by several detours. Two examples are presented: the history of the “unwise” King Solomon of Hungary, who – despite the fact that the cult of Solomonic wisdom had also been present in 11th-century Hungary thanks to Saint Stephen's *Admonishments* to his son Emeric – himself did not live up to this model, and lost his kingdom to his cousins. The ambivalent late medieval cult of his person as a saint also portrays him rather as a loser – this type is analyzed in the context of the models of royal sainthood. In the final part, the ambivalence of Solomon's medieval image is described by tracing the “esoteric”, “dark” aspects of his wisdom, his alleged magical expertise, his familiarity with and mastery over the demons and his dubious fame in medieval magical literature.

¹⁰⁹ Buc: *Pouvoir royal*, 696.